

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIVALAR VAZIRLIGI

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

“TASDIQLAYMAN”

U.R. Marximov

2023 yil " 26 " avgust

Rovshaniga o'limshy № BD-60530400-1.10
2023 yil " 26 " avgust

UMUMIY TABIIY GEOGRAFIYA

O'QUV DASTURI

Bilim sohasi: 500000 - Tabiiy fanlar, matematika va statistika
Ta'lim sohasi: 530000 - Fizika va tabiiy fanlar
Ta'lim yo'nalishi: 60530400 - Geografiya

Termiz - 2023

Fan/modul kodi	O'quv yili	Semestr	ECTS - Kreditlar
UTGB110	2023-2024	1-2	10
Fan/modul turi	Ta'lim tili	Haftadagi dars soatlari	
Majburiy	O'zbek	6	
Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
Umumiy tabiiy geografiya	120	180	300

1.	<p>I. Fanning mazmuni:</p> <p>“Umumiy tabiiy geografiya” fanini o'qitishdan maqsad – talabalarga geografik qobiqning rivojlanishi, tuzilishi, bo'linishi, tarkibiy qismlari va ularning o'zaro ta'sirini o'rgatish, Yer haqida umumiy va dastlabki tabiiy geografik bilimlarni, Yerning yadrosi, mantiyasi, litosfera, atmosfera, gidrosfera, biosfera haqida umumiy ma'lumotlar va ularda ro'y beradigan hodisalar, ularning xususiyatlari haqida bilimlar berishdan iborat.</p> <p>Fanning vazifasi – talabalarga umumiy tabiiy geografik qonuniyatlar, ularning mohiyati, geografik qobiqning tuzilishi, tarkibiy qismlari, litosfera, atmosfera, gidrosfera va biosfera hamda ularning xususiyatlari, geografik qobiqning hududiy tabaqalanishi, inson va tabiat munosabatlarining geografik asoslarini o'rgatish va ularda tabiatdan foydalanishda geografik bilimlarni qo'llay olish bo'yicha malaka va tajriba hosil qilishdan iborat.</p>
2.	<p>II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)</p> <p>II.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:</p> <p>1-mavzu. “Umumiy tabiiy geografiya” faniga kirish</p> <p>“Umumiy tabiiy geografiya” fanining tadqiqot ob'ekti, predmeti. Fanning maqsadi va vazifalari, qisqacha rivojlanish tarixi. O'quv fanining boshqa tabiiy fanlar bilan bog'liqligi.</p> <p>2-mavzu. Geografik bilimlarning rivojlanish tarixi.</p> <p>Ilk geografik bilim kurtaklarining paydo bo'lishi. Antik davrda geografiyaning rivojlanishi. Tabiiy geografik g'oyalarning Aristotel, Eratosfen, Ptolemey, Strabon ishlarida rivojlantirilishi. Geografiya fanining o'rtacha asrlarda rivojlanishi. Mazkur davrda geografiya fanining SHarq mamlakatlarida rivojlanishi (Xorazmiy, Farg'oniy, Beruniy, Ibn Sino, Bobur va boshqalar). Buyuk geografik kashfiyotlarning geografiya fanining rivojlanishidagi ahamiyati. XIX asrda ilmiy geografiyaning rivojlanishi. Geografiya fanining hozirgi paytda rivojlanishi. Geografik qobiq, biosfera, geografik muhit ta'limotlarining yaratilishi. O'zbekistonda tabiiy geografiya fanining rivojlanishi.</p>

3-mavzu. Umumiy tabiiy geografiyaning tadqiqot usullari.	<p>Umumigeografik usullar, ekspeditsiya, tasviriy, qiyosiy, o'xshatish, tizimli, kartografik, tarixiy, aerokosmik usullar. Dala tadqiqot, laboratoriya, geokimyoviy, modellashirish, matematik usullar.</p>
4-mavzu. Olam. Koinot, Quyosh sistemasi.	<p>Koinot haqida asosiy tushunchalar: Olam; Metagalaktika, Galaktika, yulduzlar, Quyosh sistemasi, Quyosh, sayyoralar, asteroidlar, meteorlar, meteoritlar, kometalar.</p>
5-mavzu. Yer –Quyosh sistemasidagi sayyora. Yerning shakli va harakatlari. Ularning geografik oqibatlari.	<p>Yer va uning o'lchamlari: og'irligi, shakli, o'lchamlari. Yerga fazoning ta'siri. Magnitosfera. Yerning shakli va harakatlari. Yerning o'z o'qi va Quyosh atrofida aylanishining geografik oqibatlari.</p>
6-mavzu. Geografik qobiq.	<p>Geografik qobiqning umumiy tavsifi va asosiy xususiyatlari: moddalarning xilma-xilligi, nomuvozanatligi, tarkibining doimo murakkablashib borishi va h.k. Geografik qobiqdagi moddalarning kimyoviy va fizik xossalari. Geografik qobiqning tarkibiy qismlari.</p>
7-mavzu. Geografik qobiqning vertikal tuzilishi.	<p>Litosfera. Yerning ichki tuzilishi: yer po'sti, mantiya va yadro. Yer po'sti. Yer po'stining tarkibi. Yer po'sti tuzilishining asosiy xususiyatlari. Yer po'stini hosil qilgan tog' jinslari, ularning turlari.</p>
8-mavzu. Asosiy tog' bo'lish bosqichlari.	<p>Geoxronologik jadval. Umumsayyoraviy relief shakllarining joylanishi. Platformalar, geosinklinalar, qalqonlar, plitalar. Tektonik harakatlar, uning turlari. Zilzila va vulqon. Litosfera plitalari. Materiklarning gorizontaal harakati haqidagi nazariya.</p>
9-mavzu. Yer yuzasining asosiy relief shakllari.	<p>Yer yuzasi tuzilishining asosiy xususiyatlari. Yer yuzasida quruqlik va suvlikning taqsimlanishi. Qit'a va materik tushunchasi. Materiklar, orollar, yarim orollar. Relief hosil qiluvchi asosiy jarayonlar. Endogen (ichki) va ekogen (tashqi) kuchlar tushunchalari. Quruqlik yuzasidagi asosiy relief shakllari – tekislik, pasttekislik, adirlar, qirlar, platolar, tog' tizmalari, tog'lik va yassi tog'lik. Tog'liklarning paydo bo'lishi va balandligiga ko'ra turlari. Cho'kma va botiqlar. Gipsografik egri chiziq.</p>
10-mavzu. Gidrosfera. Uning tarkibiy qismlari. Dunyo okeani.	<p>Gidrosfera haqida umumiy tushuncha. Uning tarkibiy qismlari. Suvning Yer yuzida taqsimlanishi. Suvning aylanma harakati, katta va kichik aylanma</p>

harakatlar. Dunyo okeani va uning tarkibiy qismlari: dengizlar, bo'g'izlar, qo'ltiqlar.

11-mavzu. Dunyo okeani suvning xususiyatlari, suvning harakatlari.

Okean suvining xususiyatlari: harorati, sho'rliigi, zichligi, tiniqligi, bosimi. Suvning harakatlari: to'liqlar, oqimlar va qalqish. Okean tubi reliefi. Suvosti tog' tizmalari, soyluk (kotlovina) lar, suvosti cho'kmalari(novlar). Batigrafik egri chiziq.

12-mavzu. Quruqlikdagi suvlar.

Quruqlikdagi suvlar. Yer usti suvlari: daryolar, ko'llar, botqoqliklar, muzliklar va muzloqlar. Daryolar va ularning geografik ishi. Vaqtincha oqar suvlar va ularning geografik ishi.

13-mavzu. Ko'llar, ularning turlari.

Ko'llar va ularning turlari, tarqalishi. Xionosfera. Qor chizig'i. Muzliklar va ularning ishi. Qoplama muzliklar va ular hosil qilgan relef shakllari. Muzloqlar. Botqoqliklar. Yer osti suvlari, ularning turlari va tarqalishi. Mineral va termal suvlar. Artezian suvlari.

14-mavzu. Muzloqlar, to'rtlamchi davr muz bosishlari.

Xionosfera. Qor chizig'i. Muzliklar va ularning ishi. Qoplama muzliklar va ular hosil qilgan relef shakllari. Muzloqlar. Botqoqliklar.

15-mavzu. Yer osti suvlari.

Yer osti suvlari, ularning turlari va tarqalishi. Mineral va termal suvlar. Artezian suvlari.

16-mavzu. Atmosfera. Uning tarkibi va tuzilishi.

Atmosfera tushunchasi. Atmosferaning tarkibi. Atmosfera qatlamlari – troposfera, stratosfera, mezosfera, termosfera (ionosfera), ekzosfera, ozon qatlami. Quyosh radiastiyasining kelishi va taqsimlanishi. Havo harorati va uning dinamikasi.

17-mavzu. Havo bosimi. Bosim mintaqalari va markazlari.

Havo bosimi. Barik relyef. Past va yuqori bosim markazlari

18-mavzu. Havo massalari, siklon va antistiklonlar.

Havo massalari va frontlari. Havo massalarining harakat turlari. Siklon va antistiklon tushunchalari.

19-mavzu. Shamollar va ularning geografik ishi.

Shamollar, uning turlari, mahalliy va sayyoraviy shamollar.

20-mavzu. Atmosferadagi suvlar.

Nisbiy va mutloq namlik. Bulutlar, ularning turlari. Yog'inlar – yomg'ir, qor,

do'l, shudring, tuman. Yer sharida harorat va yog'inning taqsimlanishi. Iqlimning tabiat komponentlariga va vegetasiya davriga ta'siri.

21-mavzu. Ob-havo va uning elementlari.

Ob-havo va iqlim. Ob-havo va uning elementlari. O'rganish usullari.

22-mavzu. Iqlim. Uni hosil qiluvchi omillar va iqlim mintaqalari.

Iqlim. Yer shari iqlimi. Iqlim hosil qiluvchi omillar va jarayonlar. Iqlimning vertikal va gorizonttal o'zgarishlari. Kontinental, dengiz, oraliq va musson iqlimlar, ularning o'ziga xos xususiyatlari. Iqlim mintaqalari va issiqlik mintaqalari. Iqlimdagi o'zgarishlar, uning sabablari va oqibatlari. O'zbekiston iqlimidagi o'zgarishlar. Iqlim o'zgarishini uzoq muddatli prognoz qilish.

23-mavzu. Geografik qobiqning gorizonttal tuzilishi. Biosfera.

Biosfera. Hayotning tarqalish chegarasi. Organizmlarning turlari va ularning vazifasi. "Ekologiya" fani haqida tushuncha. Ekologiya, ekologik holat (vaziyat), tabiatni muhofaza qilish tushunchalari. Ekologik omillar (abiotik va biotik). **Ekotizim.** Biostenoz, fitostenoz, zoostenoz, biogeostenoz. Okeanlarning organik dunyosi (plankton, nehton, bentos). Biomassa.

24-mavzu. Nurash va uning ahamiyati, tuproqlar, pedosfera.

Nurash va nurash qobig'i. Pedosfera. Tuproq qatlami va uning inson hayotida tutgan o'rni. Tuproqlarning turlari, ularning Yer yuzi bo'yicha tarqalishi. Tuproq hosil qiluvchi omillar. Tuproq profili (kesmasi). Tuproqlarning inson tomonidan o'zgartirilishi. Tuproq eroziyasi.

25-mavzu. O'simliklar va hayvonot dunyosi.

O'simliklar dunyosi, ularning asosiy turlari. O'simliklarning tekislik va balandliklar bo'yicha tarqalishi. Hayvonot dunyosi, ularning yer yuzida tarqalishi. Hayvonot dunyosi va tabiiy muhit. Geografik landshaft.

Landshaft haqida tushunchalar. Landshaft komponentlari va landshaft hosil qiluvchi omillar. Landshaftlarning morfologik qismlari.

26-mavzu. Geografik qobiqning harakatlari va rivojlanishi.

Geografik qobiqning issiqlik manbalari (ichki va tashqi). Geografik qobiqqa quyosh isiqligining kelishi. Modda va energiyaning aylanma harakati. Litosferadagi aylanma harakatlar. Mantiyada moddalar harakati, litosfera plitalari harakati. Tog' tizmalarining hosil bo'lishi. Geosinklinalarning rivojlanishi. Ko'tarilish va denudasiya. Issiqlikning aylanma harakati. Radiastion muvozanat va byudjet.

27-mavzu. Geografik qobiqda havo va suvning harakatlari.

Atmosfera harakatlari. Issiqlik mashinalari. Okean va quruqlik o'rtasida issiqlikning kundalik, fasliy va yillik aylanma harakati. Suvning aylanma harakati. Okeanda oqimlarning harakati. Okeanlarda suvlarning vertikal almashinishi.

<p>28-mavzu. Geografik qobiqning rivojlanish manbalari.</p> <p>Rivojlanish manbalari. Geosferalarning vujudga kelishi va rivojlanishi. Geografik qobiq tarkibiy qismlarining rivojlanishi (litosfera, gidrosfera, atmosfera, biosfera). Geografik qobiq rivojlanishining asosiy bosqichlari. Yerdagi hayotning paydo bo'lishi. Geografik qobiqning to'rtlamchi davrda rivojlanishi. Yerdagi yuzasi tabiiy rivojlanishining asosiy qonuniyatlari.</p> <p>29-mavzu. Jamiyat va geografik qobiq.</p> <p>Geografik qobiqning inson tomonidan o'zgarishi. Jamiyat va tabiatning o'zaro ta'siri. Inson-tabiatdagi yangi kuch. Geografik muhit haqida tushuncha. Inson va atrof-muhit. Hozirgi ilmiy-texnik jadallashtirish va uning geografik qobiqqa ta'siri. Atrof-muhit monitoringi.</p> <p>30-mavzu. Tabiatni va tabiiy resurslarni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish muammolari.</p> <p>Tabiatni va tabiiy resurslarni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish muammolari. Insoniyatning global muammolari: energiya, oziq-ovqat, chuchuk suv, xom ashyo muammolari</p> <p>III. Amaliy mashg'ulotlari buyicha ko'rsatma va tavsiyalar</p> <p>Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Buyuk geografik kashfiyotlar xaritasini chizish. 2. Quyosh sistemasi va Yer sayyorasining umumiy ta'rifi haqida jadval tuzish va o'rganish. 3. Gradus to'ri va uning elementlari, geografik koordinatalar 4. Geoxronologik jadval va uning tahlili. 5. Yer yuzasining gipsografik va batigrafik egrilishini chizish. 6. Yerning ichki tuzilishi: Yer po'sti, mantiya va yadro. 7. Yer yuzasining tektonik tuzilishi xaritasini tuzish va uning tahlili. 8. Yer po'sti va uni hosil qilgan qatlamlar sxemasi. 9. Yer yuzasi reliefi xaritasi va uning tahlili. 10. Berilgan yo'nalish bo'yicha relef profilini tuzish. 11. Litosfera plitalari. 12. Daryolar, ko'llar, botqoqliklar, muzliklar va muzloqlar. 13. Oqar suvlar va ularning geografik ishi. 14. Qoplama muzliklar va ular hosil qilgan relef shakllari. 15. Ob-havo elementlarini o'lchash asboblari va ular bilan ishlash. 16. Iqlim mintaqalari xaritasini ishlash. 17. Iqlim xaritasining tahlili. 18. Yer sharoitida harorat va yog'ning taqsimlanishi. 19. O'zbekiston iqlimidagi o'zgarishlar. 20. Yer yuzida tuproqlarning tarqalish xaritasini chizish. 21. Tuproq profili (kesmasi). 22. Geografik mintaqalar va tabiat zonalari xaritasini ishlash.
--

<ol style="list-style-type: none"> 23. Yerdagi hayotning paydo bo'lishi va rivojlanishi. 24. Inson va geografik muhit. 25. Tabiiy sharoit va tabiiy resurslar. 26. Energiya, oziq-ovqat, chuchuk suv, xom ashyo muammolari. 27. Suv resurslari, muhofazasi va ulardan samarali foydalanish masalalari. 28. Tuproqlar klassifikatsiyasi. 29. Xalq xo'jaligiga ta'sir etadigan tabiiy geografik jarayonlar tavsifi. 30. Tabiiy muhitni muhofaza qilish. <p>Amaliy mashg'ulotlar bir akademik guruhga bir professor-o'qituvchi tomonidan o'tkaziladi. Mashg'ulotlar faol va interaktiv usullarda yordamida o'tilishi, mos ravishda munosib pedagogik va axborot texnologiyalar qo'llanilishi maqsadga muvofiq.</p> <p>IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar</p> <p>Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Geografik qobiq, uning tarkibi va tuzilishi. 2. Umumiy geografik qonuniyatlar 3. Geografik qobiqning bir butunligi 4. Modda va energiya aylanma harakatlari 5. Geografik qobiqda davriylik 6. Litosfera va uning tuzilishi 7. Relyef hosil qiluvchi asosiy jarayonlar 8. Quruqlik yuzasidagi asosiy relyef shakllari 	<ol style="list-style-type: none"> 3. V Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar) <p>Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:</p> <ul style="list-style-type: none"> • iqtisodiy va ijtimoiy geografyaning fanlar tizimida tutgan o'rni, obyekti va predmeti, shakllanishi, rivojlanishi, zamonaviy tuzilishi haqida tasavvur va bilim ega bo'lishi; • iqtisodiy va ijtimoiy geografiyadagi nazariyalari asoslarini, qonunlar, asosiy tushunchalar, jarayonlarning xususiyatlarini bilish va ulardan foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lishi; • talaba iqtisodiy va ijtimoiy geografik jarayonlarni tahlil qilish usullarini qo'llash, jamiyatning turli jabhalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va geografik aloqadorlikni aniqlay olish, muammolar bo'yicha yechimlar qabul qilish malakasiga ega bo'lishi kerak.
	<ol style="list-style-type: none"> 4. VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari: <ul style="list-style-type: none"> • ma'ruzalar; • amaliy ishlarni bajarish va xulosalash; • interfaol keys-stadilar; • blis-so'rov; • guruhlarda ishlash;

9.	<p>Taqirizchilar: Q.A.Allanov – Termiz davlat universiteti, Geografiya kafedrası dotsenti, g.f.n. H.M.Abdunazarov – Termiz davlat universiteti, Geografiya kafedrası dotsenti, g.f.n.</p>
----	--

5.	<p>• taqdimotlarni qilish; • jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalalar.</p> <p style="text-align: center;">VII. Kreditlarni olish uchun talablar:</p> <p>Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirishi, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olishi, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarishi, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ishni topshirishlari lozim.</p>
6.	<p style="text-align: center;">Asosiy adabiyotlar</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Abdunazarov O', Mirakmalov M.T., Sharipov Sh.A., Ibragimova R. A. Ibragimova A. A. Umumiy tabiiy geografiya. Darslik. –T: Shafoat Nur Fayz, 2020. - 304 b. 2. Abdunazarov O', Mirakmalov M.T., Sharipov Sh.A., Ibragimova R. A. Ibragimova A. A. Umumiy tabiiy geografiya. Darslik. –T:Barkamol fayz media.2018.-328b. 3. Vahobov H. Umumiy Yer bilimi. Darslik. –T.: "Bilim", 2005. <p style="text-align: center;">Qo'shimcha adabiyotlar</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курамыз. – Тошкент: "Ўзбекистон", 2017. – 488 б. 4. Peter Haggett. Geographie: Eine Globale Synthese. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart. 2004. 5. Савцова Т.М. Общее землеведение. –М.: Академия, 2003. 6. Геренчук К.И., Боков В.А., Черванов И.Г. Общее землеведение. –М.: "Высшая школа", 1984. -256 с. <p>Axborot manbaalari</p> <p>www.gov.uz- Ўзбекистон Республикаси ҳукумат портали www.lex.uz- Ўзбекистон Республикаси Қонун маълумотлари миллий базаси http://nature.web.ru www.globalscience.ru www.monosov-fund.ru http://www.elibr.narod.ru/-books-pdf/-htm http://www.nkg.ru</p>
7.	<p>Fan dasturi Temiz davlat universiteti Kengashining 2023 yil ___ avgustdagi ___ sonli bayonnomasi bilan ma'qullangan.</p>
8.	<p>Fan/modul uchun mas'ullar: M.Umarova – geografiya kafedrası katta o'qituvchisi N.Esanov– geografiya kafedrası o'qituvchisi</p>